

Heilsleger kent roerige start Bloed en Vuur in Almelo

door Nico Leonard van der Woude

Het Leger des Heils strijkt in april 1891 in Almelo neer in een klein zaaltje naast het logement van Hendriks aan het Kanaal. Dit is een bescheiden relaas over het onstuimige begin van dat Almeloze Legerkorps: het gaat over gedonder in de glazen, relletjes, boze kroegbazen en religieuze argusogen. De onverzettelijkheid van de heilssoldaten en boven alles de welgemeende en welkome hulp aan nooddruftige burgers doen het tij keren.

Het Leger des Heils gaat waar het gevraagd wordt, om nood en ellende te bestrijden. Dat is nu en dat is aan het eind van de negentiende eeuw niet anders. We schrijven de barre winter van 1890 op 1891. De eeuw loopt ook in Almelo zoetjesaan op zijn eind en het is in zeker opzicht een opperbest centennium geweest voor de Aastad. De textiel nam een hoge vlucht en er was expansie in velerlei opzichten. Ga maar na: in 1830 telden Stad en Ambt Almelo samen 5115 zielen. Dit getal was in 1870 al opgelopen tot 10.171 en bij de eeuwwende noteren Stad en Ambt samen 17.648 ingezetenen¹.

Toch is het ook in 1891 beslist niet alles goud wat er blinkt. Het welslagen van de Twentse textiel kent namelijk een bittere schaduwzijde in vele verbeterde conflicten over lonen en arbeidsomstandigheden. Die onrust is er niet voor niets, want er valt in de stad op het maatschappelijke en sociale vlak bijzonder veel nood te lenigen: de Almeloze samenleving kent in Gods jaar 1891 vele open wonden.

Opening

Die ellende is niet ongezien gebleven en er moet ergens vanuit de Almeloze bevolking een verzoek zijn uitgegaan naar het Amsterdamse hoofdkwartier van het Leger des Heils. Die organisatie werkt in die begintijd namelijk vanuit een vast stramien: het initiatief gaat uit van mensen die graag een vestiging van het Leger in een plaats willen. Na een grondige inventarisatie en bestudering van de situatie ter plaatse besluit het hoofdkwartier er wel of geen officieren naar toe te sturen.

Wellicht hebben de onbekende initiatiefnemers in het Almeloze weet van het succes van het Heilsleger in nabije Overijsselse oorden. In de jaren daarvoor opent het Leger namelijk Lemelerveld (1888), Nijverdal en Steenwijk (1889) en Enschede (1890).

Als een officier in een plaats arriveert om een korps in de steigers te zetten, dan begint hij doorgaans zeker niet vanaf een absoluut nulpunt. Aardig om op te merken is overigens dat het evenzeer om een 'zij' kan gaan: geen organisatie is in die dagen in emancipatoir opzicht zo vooruitstrevend als het Heilsleger.²

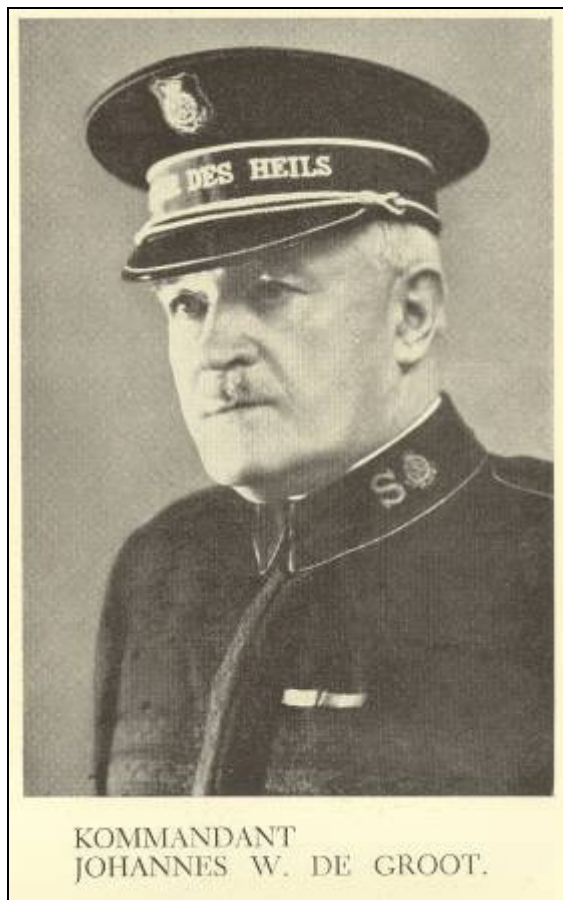
Als de nieuwbakken lokale bevelhebber de zaken in zijn nieuwe standplaats in ogenschouw neemt, dan is er in ieder geval een lokaal met banken voorhanden. De openingsofficier kan bovendien rekenen op de betrokken hulp van een groepje mensen dat zich al ingespannen heeft om in die plaats een Legervestiging te krijgen. Verder beschikt hij over enig handgeld voor de zaalhuur en de eerste kosten van levensonderhoud.³

Begin 1891 moeten ze de reis naar Twentse contreien gemaakt hebben: kapitein Johannes W. de Groot en luitenant Broekhuizen. Zij worden tot de eerste officieren van het nieuwe korps aangesteld en ze laten er geen gras over groeien, want 'op den 2 den April 1891' leidt De Groot de openingsdienst in een klein zaaltje naast het logement van Hendriks aan het Kanaal.

Dat Almeloze debuut trekt in onze stad zeker de aandacht van de bevolking en dus pent het journaal, zoals te lezen valt in het Twents Zondagsblad (verder: TZ⁴) van 26 april 1891:

'Leger des Heils. De oefeningen van deze sekte schijnen bijzonder de aandacht van het publiek

te trekken. J. L. maandagavond was het in het lokaal der oefeningen zóó propvol menschen dat in het luikgat, dat zich in den zolder van het lokaal bevindt, de hoofden der verheven toehoorders drie diep zichtbaar waren.'

Oproer en tegenkanting

Aandacht dus, zeker. Maar dan toch zeker niet slechts in positieve zin. De eerste samenkomsten verlopen namelijk niet zonder slag of stoot, want de jonge gemeente van baanbrekers De Groot en Broekhuizen kan op een warm onthaal rekenen. Ook in het Almeloze spelen de wetshandhavers daarom een prominente rol bij de samenkomsten. De pers probeert onderwijl de soms verhitte gemoederen te sussen en al op 19 april 1892 neemt TZ een artikeltje over uit het orgaan van het Leger des Heils, 'De Oorlogskreet' (later omgedoopt tot 'De Strijdkreet'). Kapitein De Groot steekt daar de loftrumpet uit over de hoopvolle vorderingen in de Aastad: het was een *'heerlijke aanblik voor ons den stroom van honderden menschen te zien komen om onze bijeenkomsten bij te wonen'*. Tussen de regels door en misschien wel ongewild refereert hij toch wel aan relletjes: *'Ook de burgemeester en de politie toonen hunne bereidwilligheid om ons zo veel zij vermogen te helpen'*. Over het algemeen koersen de autoriteiten ook in Almelo op een repressief beleid: als er rond een bijeenkomst van het Leger onrust dreigt, dan vraagt men of de samenkomst gestaakt kan worden.

Er is echter meer kritiek, want ook van kerkelijke zijde mogen de heilssoldaten op forse afkeuring rekenen. De voornaamste doorn in het oog is de te eenvoudige theologische achtergrond van het Leger. Wellicht is er ook een meer verborgen opportunistische drijfveer: het Heilsleger put immers uit dezelfde vijver van dolende en verloren zieltjes en armlastigen. De eenheid en samenwerking onder Gods kinderen raakt daarbij soms wel eens wat op de achtergrond.

Overigens werkt men in die dagen dat het een lieve lust is voor de armen en wanhopigen. Alleen al in het Almeloze is een ferm aantal instanties actief. Zonder volledigheid na te streven: naast de kerken kent de stad de ‘Christelijke Jongelingsvereniging ‘O. d. S.’ (Onderzoekt de Schrift), de ‘Christelijke Zangvereniging ‘Looft den Heer’’, de ‘Nationale Christen Geheel-onthouders Vereniging, afdeling Almelo’’, de ‘Leden der Evangelisatie’, de ‘Protestantenbond, afdeling Almelo’ en ‘Zangvereniging De Blauwe Vaan’. Elke instantie werkt - zeer zeker vanuit goede, prijzenswaardige en menslievende motieven - op eigen domein en op de eigen wijze in ’s Heeren wijngaard. Maar wat is er opzienbarend en nieuw? Men kijkt in Almelo zoals in zoveel steden toch enigszins met een scheef oog naar die vreemde heilssoldaten. Legerpionier Célestine Oliphant-Schoch maakt het in haar memoires zonneklaar: zij verhaalt over een kleine jongen die enkele Legerofficieren met stenen bekogelt en zijn makkers oproept om zich bij hem aan te sluiten: “*Jongens, gooi maar, ze magge toch niks terug doen*”.⁵

Het Heilsleger heeft het dus ook in Almelo niet gemakkelijk in die eerste paar jaren. De bronnen winden er dan ook geen doekjes om: bescherming was in die roerige begintijd dan ook bepaald nodig: het Almeloze Korpsgeschiedenisboek verhaalt bijvoorbeeld over de aanval van onverlaten die stenen en palen uit een in het kanaal afgemeerde schuit halen en de ruiten inwerpen ‘*waarna men met den palen alles stuk rammeide wat onder bereik kwam, zoodat de menschen wegluchtten*’.

De perikelen houden nog wel even aan, want op 14 augustus 1892 schrijft de bevelvoerende officier van Almelo, kapitein G. van Brussel, een gepassioneerde brief in TZ over de verstoring van de godsdienstoefeningen van het Leger. Hij verzucht: ‘*Welk eene beroering zou het teweegbrengen, indien de godsdienstoefeningen der Gereformeerde, Hervormde of Roomsche Katholieke kerk zouden verstoord worden, en er bovendien nog ruiten worden ingegooid (...) vele voorbijgangers lachen wanneer ze zien, dat iemand daar op klaarlichten dag ruiten stuk gooit of steenen naar binnen werpt*’.

Overigens zijn er ook genoeg brave Almeloze burgers die het hart op de juiste plaats hebben: zo doet een zekere K. op 7 augustus een ingezonden brief het licht zien. Hij omschrijft het Leger weliswaar nog als ‘die sekte’, maar hij neemt het ondertussen eenduidig op voor de heilssoldaten en trekt van leer tegen ‘*het Jan Hagel van deze gemeente*’, dat er *genoegen in scheidt, om de ‘glazen van dit lokaal te verbrijzelen (...) Het is de gewoonte op de aanhangers van het Heilsleger neer te zien als een troepje overspannen sukkel*’. En passant krijgt oom agent er nog even fiks van langs vanwege het lakse optreden rond het Leger des Heils.

Heer, red de kroegbazen!

De onrust houdt nog wel even aan. In TZ van 19 maart 1893 kan de argeloze lezer vernemen, dat een zekere B. t. B, een fabrieksarbeider te Almelo, van de rechter de keus krijgt: of een boete van drie gulden of drie dagen brommen. Het mogelijke berouw komt ook hier spreekwoordelijk na de zonde, want de raddraaier heeft op 31 december 1892 de buitendeur van het legerlokaal aan het Kanaal stukgetrapt. Ook in de goeie ouwe tijd verlopen de jaarwisselingen al niet zonder wanklank.

Toch is er een kentering waar te nemen. Zo staat er al op 1 januari 1893 een bijzonder positief stuk over de werkzaamheden van het Leger des Heils in TZ.

Humor is er trouwens ook wel; het helpt vaak in barre tijden. Het Korpsgeschiedenisboek bevat een ongedateerde aantekening (maar het jaar is 1891 of 1892): *'De kroeghouders (deelde ons iemand mede) klagen, dat ze zoo weinig meer te doen hebben sinds het Leger hier is. Onze bede is: "Heer, red de kroegbazen".'*

De kroeguitbaters zullen geen weet hebben gehad van de kolderieke aantekening in het Korpsgeschiedenisboek. Er valt zo lang na dato niets meer te bewijzen, maar het zou me niets verbazen als er dergelijke krachten op de achtergrond actief zijn rond de relletjes en zeker bij de plaatsing van een opmerkelijke (en prijzige) annonce in TZ van 18 juni 1893. Ook in die hoek kan het klaarblijkelijk op een koddige manier. In de in die dagen gebruikelijke stijl van de aankondigingen van samenkomsten van het Leger neemt een onbekende inzender namelijk de soms inderdaad merkwaaardige militaire metaforen van de heilssoldaten op de hak:

Leger des Heils

Kanaal – Almelo

Groote Zomer Veldtocht

Aanvangende Zondag a.s.

7 uur - Reveille.
10.30 uur - Uitdeeling der ammunitie.
3.00 uur - Snelvuur.
7.30 uur - Heilsbombardement.

Maandag 8 uur: Een kijkje in de ambulance.
Dinsdag 8 uur: Verbinding der gewonde.
Woensdag 8 uur: De wonderdokter.
Donderdag 8 uur: De strijd om leven of dood of de kraton overwonnen.
Vrijdag 8 uur: Trompetgeschal.
Zaterdag 8 uur: Geef acht!

De Kapitein van de
52ste compagnie Heilssoldaten

Maar geleidelijk aan wennen Almelo en het Leger des Heils aan elkaar, niet in het laatst door wat we nu zouden omschrijven als een briljant PR-beleid vanuit het hoofdkwartier in Amsterdam en de creatieve korpsofficieren met hun onvervalste publiekstrekkers. Van meet af aan biedt men afwisselende samenkomsten met altijd weer opwekkende thema's.⁶ Er is toneel, dans, zang, lichtbeeld, 'bioscope' en er verschijnen altijd bijzondere gasten: er is geen legendarische Legerleider die niet in Almelo voorgegaan is. Hoogtepunt is de lezing die de dan stokoude, schier onvermoeibaar werkende stichter van het Leger des Heils, William Booth, op 24 februari 1910 geeft in de Grote Kerk.

Het Korps Almelo voert van meet af aan voorgangers uit alle verlokkelijke hoeken van de wereld ten tonele. Men strikt met regelmaat oud-Almelose officieren, of goede bekenden als Hemmink of Veerenhuis die elders het Leger des Heils dienen, maar die met graagte op het platform staan in hun thuisstad.

Zelfs de plek van de samenkomsten biedt de broodnodige variatie: in 1891 is er al een openluchtsamenkomst in het 'Bosch van den Hooggeboren Heer Graaf Van Rechteren Limpurg', maar men komt ook samen in de 'Tuin v .d. Meer (Eiland)' en 'op het Gravenlandgoed (Dennenbosch bij Kohlrautz)'. Opgeslagen in het collectieve korpsgeheugen zijn de vele bijeenkomsten bij de familie Veerenhuis op erve Aalderink nabij de Wierdense Weg, aan het 'Zwarte Wegje' en op tal van andere plekken in Stad en Ambt.

Bovenal geldt echter: geen woorden maar daden. Het Leger lenigt metterdaad door het zogeheten reddings- en achterbuurtwerk grote noden voor de talrijke armoedige gezinnen die Almelo aan het eind van de negentiende eeuw nog kent - en dat blijft niet onopgemerkt. Dat geldt evemin voor het onbaatzuchtige werk van het Heilsleger in heel Nederland voor wie buiten de boot valt, zoals gevangenen, gevallen vrouwen en verslaafden.

Dat maatschappelijk werk is voor het Leger een middel om tot een hoger doel te geraken, maar het zorgt er ook voor dat men gaandeweg de harten van de Almelose bevolking wint. Zo krijgt het Leger des Heils dus voet aan de grond in Almelo. Soms zijn er nog wel eens echo's uit het roerige verleden; het gekrakeel rond de verhuizing naar de zaal in de Boompjes in 1908 is er een fraai exempel van. Boven dat gedruis uit jubelen echter de betoverende klanken van de zo karakteristieke brassmuziek. Daarover later dan meer.

¹ Bron: <http://www.almelo.nl>

² Zie daartoe: Dieteren, F., Celestine en haar zusters. Reddingswerk van het Leger des Heils in Nederland (1890-1900). In: *Historica. Tijdschrift voor vrouwengeschiedenis*, jaargang 27, nr. 2 (juni 2004), pp. 3-5. Zie ook: *De wijde wereld. Een maandschrift van het werk van het Leger des Heils over de geheele wereld*, jaargang 1 (1895), p.5.

³ Zie daartoe: Ringelberg, J., *Met de vlag in top. De geschiedenis van het Leger des Heils in Nederland (1886-1946)*, Amsterdam, 2005, p.p. 60-61 en 107.

⁴ Twentsch Zondagsblad (aanvankelijk met de toevoeging: Almeloche Courant). De jaargangen staan (niet helemaal compleet) op microfiche verfilmd in de bibliotheek van Almelo.

⁵ Oliphant-Schoch, C., *Het beste voor het hoogste. Levensherinneringen van Célestine Oliphant-Schoch*, Utrecht, 1933, p. 104.

⁶ Zie daartoe: Mochel, H., *In de frontlinie. 100 jaar Leger des Heils in Nederland*, Kampen, 1987, pp. 59-63.